

MEHMED ŞEREFEDDİN YALTKAYA'NIN (1879-1947) TÂRÎH-İ KUR'ÂN-I KERÎM'İ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Burhan SÜMERTAŞ (*)

ÖZ

Mehmed Şerefeddin Yaltkaya (ö. 1947) İslâmî ilimlerde çok iyi yetişmiş, üniversite hocası olarak bilgisini öğrencilere aktarmış ve geride 60 kadar eser bırakmış bir kişidir. Çeşitli kademelerde yöneticilik yapmıştır. Nihayet, hayatının sonuna doğru (1942-1947) Diyanet İşleri Başkanı olarak da hizmet etmiştir. Bugüne kadar Yaltkaya'nın eserleri ve görüşleri hakkında değişik incelemeler yapılmış fakat onun Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm adlı eserine dair bir araştırma yapılmamıştır. Halbuki bu eser Kur'ân tarihi alanında yazılan ilk Türkçe eserdir. Yazımızda Yaltkaya'nın Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm adlı eserini içerik yönüyle değerlendirmeyi amaçladık. Eser hacim yönünden küçük olmasına karşın, ele aldığı konular bakımından oldukça yararlıdır.

Anahtar Terimler: Kur'ân Tarihi, Yaltkaya, Vahiy, Ayet, Sûre.

ABSTRACT

An Evaluation on Serefeddin Yaltkaya's (1879-1947) Work Titled Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm (History of Holy Quran)

Mehmed Serefeddin Yaltkaya (d. 1947) is a person who well-versed in Islamic sciences, transferred his knowledge to students as a university teacher and left behind up to 60 works. He was an executive in various departments. Finally, towards the end of his life (1942-1947) served as the Head of Religious Affairs. So far, various investigations were carried out on the Yaltkaya's works and ideas. However, there hasn't been a study on his work titled Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm. But this work is the first Turkish monument in the field of history of Qur'ân. We aimed to evaluate in our paper aspects of the content. Although this work is small in terms of volume, but it is very useful in terms of topics.

Keywords: History of Qur'ân, Yaltkaya, Revelation, Verse, Surah.

* Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Seyitler-ARTVİN (bsumer55@gmail.com)

Giriş

“Târîhu’l-Kur’ân/Kur’ân Tarihi” çok geniş kapsamlı bir konudur. Bu konuyla Kur’ân’ın başlangıcından günümüze kadar geçirdiği bütün aşamalar ve yapılan işlemler anlatılmaktadır. Kur’ân Tarihi alanında yapılan çalışmalardan hareketle bu alanın vahyin nüzûlü, kıraati, yazılması, cem’i, istinsâhı, noktalı ve harekelenmesi, korunması... vb. hususları içerdiğini söylemek mümkündür. Yine de bu alanda birinci derece önceliğe sahip konular Kur’ân’ın cem’i, istinsâhı, kıraati ve yedi harf gibi hususlardır. Kur’ân Tarihi alanı bizzat Kur’ân’ın kendisinden doğan ve onu tefsir etmeye yarayan “Kur’ân İlimleri”nin bir parçası sayılabileceği gibi, daha geniş perspektiften bakıldığında kısmen Kur’ân ilimlerini, kısmen de tarihî bilgileri ihtiva etmesi nedeniyle müstakil bir ilim olarak da kabul edilebilir¹.

Kur’ân Tarihi alanı, hem Müslümanlar hem de müsteşrikler tarafından gerek konu bazında gerekse bir bütün olarak pek çok araştırmaya tâbi tutulmuş ve halen de tutulmaktadır. Temel hadis kaynakları Kur’ân Tarihi hakkında önemli bilgiler ihtiva eden ilk kaynaklar olarak görülebilir. Özellikle Buhârî (ö. 256/869) ve Müslim’in (ö. 261/875) “Sahîh”lerinin “tefsir” ve “fedâilü’l-Kur’ân” bölümleri parça parça da olsa Kur’ân tarihi hakkında bilgi vermektedirler. İbn Ebî Dâvûd’un (ö. 316/928) *Kitâbü’l-Mesâhif*’i ve Ebû Amr ed-Dânî’nin (ö. 444/1053) *Naktu’l-Mesâhif*’i ve diğer bazı eserler Kur’ân Tarihi alanının belirli bazı konuları ekseninde kaleme alınmış ve günümüze kadar ulaşabilmiş müstakil eserlerdir. Bu alanda yazılan ilk kapsamlı kaynak, Bedruddîn Muhammed ez-Zerkeşî’nin (ö. 794/1391) *el-Burhân fi Ulûmi’l-Kur’ân* adlı eseridir. Ondan bir buçuk asır sonra da Celâlüddîn es-Suyûtî (ö. 951/1505) *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân* adlı eserini telif etmiştir. el-Burhân ve el-İtkân’da Zerkeşî ve Suyûtî’nin kendilerinden önce asırlar boyu oluşmuş literatürü son derece titiz ve planlı bir şekilde değerlendirerek 1000 sayfa civarında oldukça kapsamlı bir eser ortaya koyduklarını görmekteyiz. Bu eserler günümüzde de Kur’ân Tarihi ve Kur’ân İlimleri hakkında araştırma yapanlar için ilk başvuru kaynağı niteliğindedirler. İlerleyen zamanlarda devam eden telif çalışmalarının günümüze yakın örneklerinden bazıları şunlardır: Musa Cârullah Bigiyef (ö. 1949), *Târîhu’l-Kur’ân ve’l-Mesâhif*, Petersburg, 1905; Ebû Abdillâh Zencânî, *Târîhu’l-Kur’ân*, Beyrut, 1969; Muhammed Hamîdullah (ö. 2002), *Kur’ân Tarihi*, (Çev.: Salih Tuğ), İstanbul, 1993; Abdullah Draz (ö. 1958), *Kur’ân’a Giriş*, (Çev.: Salih Akdemir), Ankara, 2000; Mustafa el-Azamî, Vahyedilişinden Derlenişine Kur’ân Tarihi, (Çev.: Ömer Türker-Fatih Serenli), İstanbul, 2006.

1 Demirci, Muhsin, *Kur’ân Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2010, s. 12.

Kur'ân Tarihi alanının gerek belirli bir konusu üzerinde gerekse bütünü hakkında ülkemizde de akademik çalışmalar yapılmıştır ve bu çalışmalar giderek artmaktadır. Önemli gördüğümüz bazı çalışmalar şunlardır:

- M. Şerefeddin Yalpkaya (ö. 1947), *Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm*, İstanbul, 1916.
- Osman Keskiöğlü, *Kur'ân Tarihi*, İstanbul, 1953.
- İzmirli İsmail Hakkı (ö. 1946), *Târîh-i Kur'ân*, İstanbul, 1956.
- Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, İstanbul, 1982.
- Şaban Karataş, *Şi'âda ve Sünnî Kaynaklarda Kur'ân Tarihi*, İstanbul, 1996.
- Hayreddin Öztürk, *Edebî Mucize Kur'ân/Yazılması ve Toplanması*, İstanbul, 1999.
- Ömer Özsoy, *Kur'ân'ın Metinleşme Tarihi*, Ankara, 2002.
- Mehmet Emin Maşalı, *Kur'ân'ın Metin Yapısı*, Ankara, 2004.
- Ziya Şen, *Kur'ân'ın Metinleşme Süreci*, İstanbul, 2007.
- Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi*, İstanbul, 2010.
- Suat Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, İstanbul, 2011.
- Arif Güneş, *Kur'ân-ı Kerîm'in Okunmasında Harf-Kıraat-Yazı Kavramı ve İlişkileri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1992.
- Zeynel Abidin Aydın, *Hız. Osman ve Sonrası Dönemde Kur'ân'ın Metinleşme Tarihi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Kur'ân Tarihi, müsteşrikler tarafından da ilgi duyulan bir alan olmuştur. Batı dünyası, Kur'ân'la ve onun metni ile daha önceleri ilgilenmişse de bu ilgi 19. yüzyıl ile birlikte ayrı bir yoğunluk kazanmış ve konuyla ilgili ciddi eserler meydana getirilmiştir. Alman müsteşrik Theodor Nöldeke'in (ö. 1930) kaleme aldığı *Geschichte des Qorans/Kur'ân Tarihi* adlı kitap bu alanın ilk ciddi ürünüdür. Eser, Avrupa'da Kur'ân araştırmaları üzerine günümüze dek yapılan çalışmalar için temel kaynak olmuştur. Bu yüzden daha sonra Nöldeke'in öğrencisi Friedrich Schwally tarafından genişletilmiştir. Nöldeke'in ardından Kur'ân ve tefsir sahasının en meşhur müsteşrik yazarı Ignaz Goldziher'in (ö. 1922) *Die Richtungen der Islamischen Koranauslegung* adlı kitabını zikretmeliyiz. Bu eser Abdülhalim en-Neccâr tarafından *Mezâhibü't-Tefsîri'l-İslâmî* adıyla Arapça'ya;

Mustafa İslamoğlu tarafından da *İslâm Tefsir Ekolleri* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Nöldeke ve Goldziher eserlerinde hep bir önyargı ile hareket etmişler, onların takındıkları önyargılı tutum Arthur Jeffery'nin (ö. 1959) *Materials for The History of The Text of The Qu'an-The Old Codices /Kur'an Metnine Yönelik Çalışmalar İçin Malzemeler*; Regis Blachere'in (ö. 1973) *Introduction au Coran/Kur'an'a Giriş*; Rudi Paret'in (ö. 1983) *Muhammed und der Koran/Muhammed ve Kur'an* isimli eseri ile devam etmiş ve pek çok isim bu sahada kalem oynatmıştır. Son olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini ve Kur'an'ın vahiy ürünü olduğunu bir Hıristiyan anlayışı çerçevesinde de olsa kabul eden William Montgomery Watt'ın (ö. 2006) Süleyman Kalkan tarafından *Kur'an'a Giriş* ismiyle Türkçe'ye çevrilen ve orijinali *Bell's Introduction to the Quran* adını taşıyan eserini anmamız gerekir.²

Giriş kısmının sonuna geldiğimiz bu noktada şunları söylememiz yerinde olacaktır: Müsteşriklerden Kur'an'a dair yazdıkları eserlerin önyargısız ve tamamen objektif kriterlere uygun olmaları beklenemez. Nitekim Fransız Louis Massignon (ö. 1962) gibi sırf ilmî bir amaç için yararlı çalışmalar yapan münferit birkaç şahıs hariç tutulduğunda, oryantalizm bir kurum olarak İslâm'ı ve İslâm dünyasını Batılılara kasten yanlış tanıtmaya çalışmada olduğu için ciddi olarak tenkit ve töhmete müstehaktır.³ Dolayısıyla müsteşriklerin Kur'an Tarihi alanında yazdıkları eserlerde, Kur'an'a ya da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e beslenen olumsuz düşüncelerin yansımaları daima görülmektedir. Müslümanların kaleme aldıkları eserler ise oryantalist tezlerle hesaplaşmaktan çok, eski eserlerde yer alan rivayetlerden hareketle tarihsel süreç takip edilerek oluşturulan çalışmalar niteliğindedir. Ancak yukarıda adını zikrettiğimiz Musa Cârullah, A'zamî, Zencânî, Suat Yıldırım ve Muhsin Demirci gibi az sayıda müellifin eserleri, hem bazı müsteşriklerin iddialarına kısmen cevap vermeye hem de rivayetler arasındaki ihtilafları çözmeye, sahihini yanlışından ayırmaya gayret etmişlerdir. Kanaatimizce bundan sonra bu alanda yapılacak çalışmaların zihinlerde oluşturulmak istenen ve günümüze kadar gelmiş belli başlı sorunları yeniden ortaya dökmekten ziyade, onlara çözüm bulma özelliğine sahip olurlarsa birbirinin tekrarı niteliğindeki eserler olma görünümünden kurtulabileceklerdir.⁴

2 Bkz.: Yıldırım, Suat, *Oryantalistlerin Yanılgıları*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002; Yaşar, Hüseyin, *Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakış*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010; Okumuş, Mesut, "Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmaları Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XLIII, sayı: 2, 2002, s. 121-150.

3 Yıldırım, *Oryantalistlerin Yanılgıları*, s. 67; Cerrahoğlu, İsmail, "Oryantalizm ve Kur'an ve Batı'da Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXXI, Ankara, 1989, s. 113-114.

4 Ayrıca bkz.: Aydın, Zeynel Abidin, *Hz. Osman ve Sonrası Dönemde Kur'an'ın Metinleşme Tarihi*, Ankara, 2008, s. 19-20.

Biz, Kur'ân Tarihi alanının ilk Türkçe eseri Mehmed Şerefeddin Yaltkaya'nın (1879-1947) *Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm*'ini makalemize konu edindik. Çalışmamızda hacim ve muhteva yönüyle 45 sayfalık küçük bir eser olan *Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm*'in konuları üzerinde durulup değerlendirilecek ve bu eserin diğer Kur'ân Tarihi çalışmaları arasındaki konumu ortaya konulacaktır.

A. Kısaca Mehmed Şerefeddin Yaltkaya'nın Hayatı

Mehmed Şerefeddin Yaltkaya 5 Ekim 1296/17 Ekim 1879 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası Kadirî şeyhlerinden Mehmed Arif Efendi Cerrahpaşa Camii baş imamı ve hatibi; dedesi İsmail Efendi odun ticareti ile uğraşan bir Niğdeli idi. İlk tahsilinden sonra hafız olan Yaltkaya, sırasıyla Oda-başı Firuzâğa İlkokulu, Davudpaşa Rüşdiye Mektebi ve Dârulmuallimîn'den mezun olduktan sonra Bayezid Camii'nde dini ilimleri okutmaya başlamıştır. Devlet dairelerinde kâtiplik, değişik mektep ve medreselerde muallimlik – başmuallimlik yapmıştır. Süleymaniye Medresesi'nde müdür yardımcısı olarak çalıştıktan sonra 1924 yılında Dârulfünûn İlahiyat Fakültesi Kelâm müderrisliği, 1933'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslâm Tetkikleri Enstitüsü İslâm Dini ve Felsefesi Kürsüsü'nde “ordinaryüs profesör” unvanı almış ve enstitü müdürlüğü yapmıştır. 1942'de Diyânet İşleri Başkanlığı'na getirilen Şerefeddin Yaltkaya, bu görevini sürdürürken 23 Nisan 1947'de vefat etmiştir.⁵

Hayatı boyunca ilmî çalışmalardan geri kalmayan Yaltkaya, 60'tan fazla eser kaleme almış, aynı zamanda *Sebilürreşâd*, *Beyânülhak*, *Mihrâb*, *İlahiyyât*, *İslâm*, *Türkiyât*, *Belleten* vb. dergilerde yazılar yazmıştır. Eserlerinin önemli bir kısmı basılmış, pek çok yazı ve konferansları da *Dârulfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmâası*'nın muhtelif sayılarında makale olarak yayımlanmıştır. Ulaşabildiğimiz bazı matbu eserlerinin listesi şu şekildedir:⁶

- 5 Özel, Mustafa, “Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler-I”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XV, İzmir, 2002, s. 91-92; Köksal, M. Asım., “Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla: Eski Diyânet İşleri Başkanlarımızdan Ord. Prof. Dr. M. Şerefeddin Yaltkaya (Merhum)”, *Diyânet İşleri Başkanlığı Dergisi*, cilt: III, sayı: IV, 1964, s. 106. Ayrıca bkz.: Kunter, Halim Baki, “Kaybettiğimiz Büyük Bilgin: M. Şerefeddin Yaltkaya”, *Ülkü: Halkevleri ve Halkadları Dergisi*, Haziran-1947, Ankara, c.: I, sayı: VI, s.: 10; Kazancıgil, Aykut, “Mehmet Şerefeddin Yaltkaya (1879-1947): Hayatı ve Eserleri”, *Bilim ve Sanat*, İstanbul, 1989, sayı: XVI.
- 6 Şerefeddin Yaltkaya'nın bütün eserlerinin tespitinde *İSAM Kütüphanesi* kayıtlarının elektronik ortamdaki verilerinden, tefsir ile ilgili eserlerinin tespitinde ise Mustafa Özel'in *Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler-I* makalesinden yararlanılmıştır.

1. *Baypars Tarihi*, (tercüme), Türk Tarih Kurumu, 1941.
2. *Benim Dinim*, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1943.
3. *Dini Makalelerim*, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1944.
4. *Hatiplik ve Hutbeler*, Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, 1946.
5. *Hay b. Yekzan*, (Reşid Babanzade ile birlikte tercüme), Yapı Kredi Bankası Yayınları, 1996).
6. *İbn Esîrler Meşâhir-i Ulemâ*, Dersaadet, 1322/1906.
7. *İzâhu'l-Meknûn fî Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn*, (tashih), MEB, 1971.
8. *el-Kelâm ale'l-Mesâili's-Sıkilliyye*, (tashih), Beyrut, 1941.
9. *Kelâm Savaşları*, Remzi Kitaphanesi, 1932.
10. *Kelâm Târîhi*, İstanbul Dârulfünûn İlahiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti Yayınları, 1924.
11. *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'il-Kütüb ve'l-Fünûn*, (tashih), Milli Eğitim Bakanlığı, 1971.
12. *Mevlânâ'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler*, Remzi Kitabevi, 1934.
13. *Muallakâtı/(Kab'eye asılan) Yedi Şiir*, (tercüme), MEB, 1989.
14. *Sicilya Cevapları* (tercüme), Bozkurt Matbaası, 1934.
15. *Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddîn*, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1340/1924.
16. *Tanrı Bu Varlığı Niçin Yarattı*, Remzi Kitaphanesi, 1933.
17. *Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm*, Mârif Kütüphanesi/Kader Matbaası, 1332/1916
18. *Târîh-i Muhtasarud Düvel*, (tercüme), Maarif Vekaleti, 1941.
19. *Vaazlar*, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1947.
20. *İhlâs ve Muavvizeteyn Sûreleri Tefsiri (Tercüme)*.
21. *Kur'ân-ı Kerîm'den Kırk Altı Sûre (Tercüme)*.

Yaltkaya'nın eserlerinden buraya alabildiklerimizi ve alamadığımız diğerlerini bir bütün olarak düşündüğümüz ve dönemin kısıtlı imkânlarını göz önünde bulundurduğumuzda onun ne denli verimli bir alim olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. 1942 yılında Diyanet İşleri Reisliği'ne atanmasının ardından onun ilmî yönünü öven bir yazı şu şekildedir:

“...Fakat M. Şerefeddin'in Türk tefekkür âlemindeki değerini Türkiye sınırları hâricine çıkaran hâdise, meşhur Türk âlimi Kâtib Çelebi'nin Bibliyografya'sının yeni tab'i ihzâr husûsunda sarfettiği himmet ve faaliyette görülüyor. Esere üstadın yazdığı Arapça mukaddime, an'anesizleştiği ve körleştiği iddia edilen kültür kudretimizin icâbında göstereceği yaratıcılık için bir nümüne sayılabilir.”

7 Köksal, a.g.m., s. 107.

M. Şerefeddin Yaltkaya'nın 23 Nisan 1947 tarihinde vefatı münasebetiyle meşhur Fransız Profesör Louis Massignon (ö. 1962)⁸ yeni Diyanet İşleri Reisi Ahmed Hamdi Akseki'ye gönderdiği 25 Nisan 1948 tarihli taziye mektubunda şöyle demektedir:

“Fransa Koleji’nde Profesör Louis Massignon, zât-ı devletinize saygıdeğer yüksek selefiniz Profesör Şerefeddin Yaltkaya’nın vefâtı münâsebetiyle pek geç kalan taziyelerini kemâl-i ihtirâmla arz eder... Müşârunileyh 25 seneden beri bütün varlığıyla Türk tefekkür tarihi üzerinde hüccet sayılacak ihtimâmlı bir merci ve kıymetli bir mesned idi. Bu büyük âlimin derin hürmet hâtırasını taşıyan dostlarına ve yakınlarına taziyelerimin iblâğını zât-ı devletinizden ricâ ederim. Louis Massignon.”

Yaltkaya, büyük bir bilgin olduğu kadar hatip, şair, filozof ve geniş tarih bilgisine sahip bir kişiydi. Onun en kuvvetli yönlerinden biri de Türkçülüğü, milliyetçiliği idi. Türkler’in İslâmiyet’e yaptığı hizmetlere hayrandı. Milli kültürümüzün dış etkenlerden korunması taraftarı idi. *Baybars Tarihi Tercümesi, Gazali ve Sencer, Tarihte Renk, Fezâilü’l-Etrâk Tercümesi, Tafdîlü’l-Etrâk Tercümesi, Türklere Dair Arapça Şiirler, Eski Türk Ananelerinin Bazı Dinî Müesseselere Tesiri, Türk Kelâmcıları, Mevlânâ’da Türkçe Kelime ve Türkçe Şiirler* gibi eserleri ve yazıları onun milliyetçilik eğilimlerini öne çıkaran çalışmalarıdır.¹⁰

Yaltkaya, 1913 ve 1934’te kaleme aldığı yazı ve raporlarında, namazın Arapça dışındaki diller ile de kılınmasına cevaz vererek ibadetlerin Türkçeleştirilmesi projesinin yanında yer almıştır.¹¹

B. Târih-i Kur’ân-i Kerîm Adlı Eseri

Eserinin hemen başında Şerefeddin Yaltkaya’nın ifade ettiği gibi *Târih-i Kur’ân-ı Kerîm*, Kur’ân Tarihi alanında yazılmış ilk Türkçe eser olma özelliğini taşımaktadır.¹² Bu bilginin doğruluğunu araştırmak için İSAM Kütüphanesi ve “Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı” üzerinden elektronik ortamda bir literatür taraması gerçekleştirdik. Bizim de ulaştığımız kanaat Yaltkaya’nın eseri Kur’ân Tarihi alanında yazılan ilk Türkçe eser olup Arap alfabesi ile (Osman-

8 Louis Massignon hakkında bilgi için bk.: Bilici, Faruk, “MASSIGNON, Louis”, *DİA*, Ankara, 2003, c. XXVIII, s. 100-103.

9 Fahri, Ziyâeddin, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17/02/1942 (Bkz.: Köksal, a.g.m., s. 107-108).

10 Kunter, “M. Şerefeddin Yaltkaya”, *Ülkü*, c.: I, sayı: VI, s.: 10.

11 Öztürk, Mustafa, *Osmanlı Tefsir Mirası*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2012, s. 172-173; Cündioğlu, Dücan, *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet-I*, s. 40-41; 263-268. Ayrıca bkz.: Bayur, Hikmet, (Necati Lugal Armağanı içinde) *İbadet Dili*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1968, s. 152-153.

12 Yaltkaya, Şerefeddin, *Târih-i Kur’ân-ı Kerîm*, Maârif Kütüphanesi/Kader Matbaası, İstanbul, 1331/1916, s. 4.

lıca) basılmıştır. Eserin Kur'ân'ın tarihi zemininde ilk olması ona ayrı bir değer kazandırmaktadır. Ancak üzülecek belirtilmesi gerekir ki, eser günümüze kadar bu değeri ile orantılı bir akademik ilgi görememiştir. Zira Yaltekaya'nın bazı görüş ve yazıları üzerine akademik incelemeler yapılmış,¹³ fakat Kur'ân Tarihi alanındaki ilk Türkçe eseri üzerine herhangi bir akademik inceleme yapılmamıştır. En azından yapıldığına biz rastlamadık. "Akademyanın bu ilgisizliğinin nedeni veya nedenleri ne olabilir?" gibi muhtemel bir sorunun -bize göre- muhtemel bir cevabı şu şekildedir: Yaltekaya eserini hocalık yaptığı yıllarda kaleme almıştır. Dolayısıyla bu eser, daha ziyade öğrenciler için hazırlanmış bir "ders notu" niteliğindeki özet bilgilerden oluşmakta olduğu için akademisyenlerin ilgisini pek çekmemiştir. Eserin baskı sayısı da ona olan ilgisizliğin başka bir boyutunu göstermektedir. Çünkü eser 1916 ve 1917 yıllarında sadece iki defa İstanbul'da basılmış, günümüze kadar yaklaşık bir asırlık süreçte bir daha basılmamıştır. Görebildiğimiz kadarıyla esere karşı bu ilgi eksikliği ilk olarak 2011 yılında Ziya Şen tarafından fark edilmiş ve önemli bir adım atılmıştır. Ziya Şen, eseri Osmanlıca harflerden Latin harflerine aynıyla aktarmış, anlaşılmasında zorluk çekilebileceğini düşündüğü kelimeleri anlamlarıyla birlikte sayfa altında belirterek yayımlamıştır.¹⁴

Kaynaklarda Yaltekaya'yı böyle bir çalışmaya sevk eden tarihsel kontekse dair net bilgiler bulamadık. Kitabın müsteşriklere cevap niteliğinde bir gayretin ürünü olmadığı da rahatlıkla ifade edilebilir. Eser her ne kadar öğrencilere yönelik ders notları görünümü arz etse de, döneminin tartışmalarından soyutlanmış değildir. Yukarıda Yaltekaya'nın hayatı hakkında bilgi verirken de belirttiğimiz gibi 1913 ve -özellikle- 1934 yıllarında İzmirli İsmail Hakkı ile birlikte hazırladığı "Kur'ân'ın Türkçe Tercümesiyle Namazda Okunması" konulu raporunda anadilde ibadete cevaz verdiği görülmektedir. Ayrıca dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Yaltekaya'dan Kur'ân'ın yerine ikâme edilmek üzere Türkçe tercümesini ister. O, namaz sûreleri olarak bilinen kısa sûre-

13 Boyraz, Abdurrahman, *M. Şerafeddin Yaltekaya ve Kelami Görüşleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995; Güle, Nevzat, *Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Entelektüel Yaşamında Din Adamlarının Sekülerleşme Projeleri ve M. Şerafeddin Yaltekaya Örneği*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002; Ovacı, Hüseyin, *Mehmed Şerafeddin Yaltekaya (1879-1947)'nin Mezhepler Tarihi İle İlgili Çalışmaları (Tahlil ve Değerlendirme)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2010; Duman, Ali, Şerafeddin Yaltekaya ve "Mu'tezile ve Husn-Kubh Meselesi" Makalesi, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2000, cilt: 2, sayı: 4, s. 53-65; Altıntaş, Ramazan, "Sosyal Kelâm'a Giriş: M. Şerafeddin Yaltekaya Örneği", *Kelâmın İşlevselliği ve Günümüz Kelâm Problemleri*, (Sempozyum: 24-25 Eylül 1999), İzmir, 2000, s. 129-149.

14 Yaltekaya, Şerafeddin, (Haz.: Ziya Şen), *Tarih-u Kur'ân-ı Kerim*, Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2011.

leri tercüme eder ve İnönü'ye sunar. Yaltkaya'nın dili muğlak bulunduğundan tercüme pek beğenilmez. Yine de ibadetlerde kullanılmaya başlandıysa da, Yaltkaya yakalandığı gırtlak kanserinden vefat eder ve Türkçe ibadet projesi daha önceden olduğu gibi bir kere daha kesintiye uğrar.¹⁵ Yaltkaya'nın Türkçe namaz kılınabileceğine dair fikirlerinin izlerini eserinin özellikle "İhtilâfât-ı Kırâat" konusunda görmek mümkündür. Yaltkaya burada İslamiyet'in temel özelliklerinden biri olan "yüsr" yani "kolaylık" konusuna vurgu yaparak Allah'ın hakkımızda zorluk değil, kolaylık istediğini belirtmektedir. Ona göre kırâat ihtilâfları da bu prensip temelinde değerlendirilmelidir. Mesela bir kişi namazda (...مَثَلُ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ...) ayetindeki¹⁶ عِنْدَ اللَّهِ ifadesini عِنْدَ اللَّهِ şeklinde okursa fukahâya göre namazı fâsid olmaz. Çünkü Kur'an'da belirtildiğine göre Hz. İsa zaten Allah'ın kuludur.¹⁷ Neticede bu tür bir okuyuşta mana bozulmaz. Kolaylık prensibi de önümüzde dururken Kur'an'ı tek bir tarz üzere okumak gibi bir zorluğa neden müracaat edilsin?¹⁸

Târih-i Kur'an-ı Kerim'in kaynaklarına da kısaca değinmemiz gerekecektir: Görebildiğimiz kadarıyla Yaltkaya, eserde ele aldığı konularla ilgili temel kaynakları kullanmaya gayret etmekte ve bunları bazen müellif ve eser adı ikilisiyle belirtmektedir. Bazen de sadece müellifin adını vermekle yetinmektedir. Biz Yaltkaya'nın özellikle müellif ve eser adı zikrettiği durumlarda bizzat kaynağa müracaat edip bilgiyi yerinde görerek dipnotta göstermeye çalıştık. Sadece müellif adı zikredilen yerlerde de müellifin konuyla ilgili muhtemel eserine ulaşip dipnotta vermeye gayret ettik. Şerefeddin Yaltkaya, belki tevazu göstererek eserinin kaynakça açısından zayıf olduğuna işaret etmektedir. Zira o, eserini hazırlarken Suyûtî'nin *el-İtkân*'ından başka herhangi bir ana kaynaktan yararlanmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

"... Şunu da arz ve ilâve ederiz ki, eserimizde ikinci tabakada bulunan *menâbi*'-i İslâmiye malûmâtı bile olmayıp muhteviyât kütüphanesi köşelerinde eski Arap yazılarıyla bulunan birçok mühim sîmâların ufak ve büyük mu'teberât ve ümmehâtından alınmıştır. İmâm Suyûtî'nin *İtkân*'ından da pek çok istifade olduğunu hâssaten zikretmeyi vazife-i vicdâniye bilirim. Beni bu hususta nâ-çizâne hizmete muvaffak eden Cenâb-ı Hakka binlerce hamdolsun"¹⁹

15 Edip, Eşref, *Mehmed Akif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, İstanbul, 1381/1962, I, 204 (Bu bilgi Hidayet Aydar'ın "Kur'an Tercümesiyle Namazın Tarihi" isimli makalesinden naklen alınmıştır. Bkz.: *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi*, cilt: I, sayı: 5, s. 65).

16 3. Âl-i İmrân, 59.

17 4. Nisa, 172; 19. Meryem, 30.

18 Yaltkaya, *Târih-i Kur'an*, s. 39-40.

19 Yaltkaya, *Târih-i Kur'an*, s. 4.

Yukarıdaki sözler Yaltkaya'ya ait olmakla birlikte, eseri incelediğimizde onun bu alanda kullanılabilecek asıl kaynakların bir kısmını kullandığını görmüş olduk. Bu eserler şunlardır: Celâlüddîn es-Suyûtî (ö.951/1505) *el-itkân*²⁰; Ebû Muhammed Kasım b. Kayra/Fîrruh b. Ebî'l-Kasım eş-Şâtıbî (ö. 590/1193) *Kasîde-i Râiye*²¹; Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1052) *el-Mukni*²² ve bir diğer eseri *Nakdü'l-Mesâhif*²³; Abdülaziz ed-Debbâğ (ö. 1132/1720) *el-İbriz*²⁴; Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1143) *el-Keşşâf*²⁵; Hâfız Zehebî (ö. 748/1348) *Tabakâtü'l-Kurrâ*²⁶. Eserlerini belirtmeksizin zikrettiği müellifler Zemahşerî²⁷, İmâm Mâlik (ö. 179/795)²⁸, Nevevî (ö. 676/1277)²⁹, Cüveynî (ö. 478/1085)³⁰, Ebû Şâme (ö. 665/1267)³¹, Cezerî (ö. 833/1429)'dir³¹. Bir de müellifini belirtmeden zikrettiği tek eser *Muzafferî Tarihi*³³ diye bir eserdir.

Yaltkaya'nın toplam 45 sayfalık küçük hacimli eserinde zikrettiği kaynakların yetersiz olduğu söylenebilir. Bize göre bunun sebeplerini eserin kifâyet-sizliğinde değil, yazıldığı dönemin şartlarında aramak gerekir. 1916'da basılan eserin önsözü mahiyetindeki "Kâriîn-i Kirâma" kısmı 1914 yılında yazılmıştır. Bu da Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına rastlamaktadır. Birkaç cephede savaşıyan bir devletin alimlerinin, içinde buldukları psikoloji ve diğer şartlardan ötürü eser üretmeleri oldukça zordur. Ayrıca günümüzden bir asır önce kaynaklara ve bilgiye ulaşmanın bugünkü kadar kolay olmadığına da dikkate alınması gerekir. Matbaa, kitap, kütüphane, fotokopi, internet, ulaşım ve iletişim araçları gibi imkânlar sayesinde bilgiyi ve kaynağı elde etmenin daha kolay olduğu günümüzde yazılan bir Kur'ân tarihi kitabının kaynakçasında yer alan eserlerin sayısı yüz'lerle ifade edilmektedir.³⁴

20 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 15,26,32,35.

21 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 17.

22 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 18.

23 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 20.

24 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 19.

25 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 36.

26 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 43.

27 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 10.

28 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 22.

29 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 21.

30 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 32.

31 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 38.

32 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 39.

33 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 35'te geçmekte olan *Muzafferî Tarihi*'nin müellifini tespit edemedik.

34 Örneğin Muhsin Demirci'nin *Kur'ân Tarihi* 200'ün üzerinde, Hayreddin Öztürk'ün benzer çalışması da 200'e yakın kaynaktan yararlanılarak hazırlanmıştır: Demirci, Muhsin,

C. Târih-i Kur'ân-ı Kerîm'in Muhtevası

Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân-ı Kerîm*'e başlarken kısa bir yazı ile okuyucuya seslenmektedir. “Kâriîn-i Kirâma” diye başlayan bu yazı “Önsöz” mahiyetinde olup okuyucuya, eserin kaynakları ve yazılış amacı hakkında kısa bir bilgi vermektedir. İkinci yarısını yukarıda verdiğimiz önsözün, eserin telif amacına yönelik ilk kısmı şu şekildedir:

“Birçok menâbi-i İslâmiyeye müracatla bir temhîd ve üç bâb üzerine Târih-i Kur'ân-ı Kerîm'i yazdım. Mevzû pek mühim olduğundan bu benim gibi bir aciz tarafından yazılmamalı idi. Fakat lisânımızda bugüne kadar bu zeminde ilk yazılan eser olması itibariyle hem kendimizin acz ve noksanımıza ve hem kitabımızın değersizliğine bakılmayacağı ümidindeyim. Vazifemiz irfân-ı milliyemize ufak bir hizmette bulunmak ve bu bâbda salâhiyetdâr olan zâtlara bir cesaret vermektir.”³⁵

Buradan da anlaşıldığına göre *Târih-i Kur'ân-ı Kerîm* “Temhîd” adı verilen bir girişin yanı sıra üç bölümden oluşmaktadır. Bölümlerde toplam 15 konu başlığı bulunmaktadır. Konu başlıkları şu şekildedir:

Temhîd

Birinci Bâb

1. En Evvel Hangi Âyet-i Kerîme Nâzil Olmuştur?
2. Kur'ân-ı Kerîm'i Kimler ve Nasıl Yazıyorlar İdi?
3. Kur'ân-ı Kerîm'e En Evvel Kim Hareke Koymuştur?
4. Kur'ân-ı Kerîm Asr-ı Saadette Cem' ve Tertîb Olunmuş Mu İdi?
5. Vefât-ı Peygamberîden Sonra Kur'ân-ı Kerîm'i Kim Mushaf Haline Koydu?
6. Hz. Osman (r.a.)'a Niçin Câmiu'l-Kur'ân Denilir?

İkinci Bâb

7. Kur'ân-ı Kerîm Nasıl ve Ne Vakitte Nâzil Olmuştur?
8. Keyfiyet-i Vahiy ve İnzâl
9. Kur'ân-ı Kerîm'de Kaç Süre ve Kaç Âyât-ı Şerîfe Vardır?
10. Seb'ü Tivâl, Miûn, Mesânî, Mufassal
11. Mükerreren Nüzûl Eden Süver ve Âyât-i Kerîme Var Mıdır?

Üçüncü Bâb

12. İhtilâfât-ı Kırâat
13. Asr-ı Saâdetteki Vücûh-i Kırâat

Kur'ân Tarîhi, İFAV Yayınları, İstanbul, 2010; Öztürk, Hayreddin, *Edebî Mucize Kur'ân/ Yazılması ve Toplanması*, Sidre Yayınları, İstanbul, 1999.

35 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 4.

14. Vücûh-i Kırââtın Kur'âniyeti İçin Tevâtür Şart Mıdır?

15. Asr-ı Saâdetteki Kurrâ-i Kirâm ve Silsileleri

Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm'deki konuların bu şekildeki dizilişi, haklarında birkaç söz söylememizi gerektirmektedir. Çünkü konuların mevcut sıralanışının hangi kritere göre yapıldığı anlaşılammaktadır. Yapılmamış olanı ifade edecek olursak müellifin konuları ele alışında tarih sırası gözetmediği ortadadır. Şayet olayların kronolojisi dikkate alınmış olsaydı, ikinci bölümde yer alan "Keyfiyet-i Vahiy ve İnzâl" konusunun birinci bölümün de en başına konulması, ardından Kur'ân'ın nüzûlü, yazılması, cem'i, istinsahı, nokta ve hareke konulması gibi işlemlerin sıralanması gerekirdi. Halbuki birinci ve ikinci bölümdeki konularda böyle bir bütünlük gözükmemektedir. Üçüncü bölümün bir bütün olarak kıraat konusuna ayrılmış olması kendi içerisinde tutarlılığı göstermektedir. Kısacası, eserin sistematigi bugünkü benzer eserlerle küçük de olsa farklılık göstermektedir.

Şimdi de bu başlıkların altında yer alan bilgilere yer verdikten sonra değerlendirmelerde bulunacağız.

I. Temhîd/Giriş

Yaltkaya, temhîde sekiz sayfa ayırmakta, bu başlık altında millet olarak Araplar'ın özellikleri ve dil olarak Arapça'nın üstünlüklerinden bahsetmektedir. Temhîdde genel olarak Araplar'ın Arapçayı güzel kullanabilmelerinin nedenleri açıklanmaktadır. Yaltkaya'ya göre öncelikle Araplar hafıza yeteneği, ifade gücü, anlayış kaabiliyeti, keskin zekâ gibi daha pek çok olumlu sıfatlara daha doğuştan sahiptiler ve bu özellikleri sayesinde dili çok iyi kullanmaya baştan yatkındılar. Buna ilaveten yaşadıkları uçsuz bucaksız çöl, çevrelerinde bulunan sınırlı bitki ve hayvan, tabii olayların azlığı gibi sebepler de Araplar'ın dili geliştirmelerinde ve onu iyi kullanmalarında etkili idi. Ayrıca bilindiği gibi Araplar büyüklü küçüklü kabileler halinde yaşamakta olup bu kabileler birbirlerine karşı daima üstünlük yarışı içindeydiler. Üstünlük yarışı yani "tefâhur" dilsel olarak da cereyan etmekte idi. Bütün bu şartlar bir araya gelip Araplar'da potansiyel olarak zaten var olan kıvrak zekâ ile buluşunca lisanı en üst noktalara doğru geliştirmekteydi. Bunları özetler mahiyetteki şu ifadelere yer vermek istiyoruz:

*"Arab'ı bu mükemmel lisâna mâlik eden âmil yalnız muhitin tenevvü'suzluğu değildir. Arap zaten lisâna pek büyük bir isti'dâd ile yaratılmış ve bu hususta pek büyük bir zevk-i selîme mâlik bulunmuştur. Lisân ve kudret-i beyân husûslarında Araplar birincilik mevkiini ihrâz ederler."*³⁶

36 Yaltkaya, *Târîh-i Kur'ân*, s. 6.

Yaltkaya, bundan sonra Arapça'nın üstünlüklerini ele almaktadır. Ona göre Arapça bütün diller arasında dilbilgisi bakımından en üstün dildir ve bunu bütün dünya kabul etmektedir. Yaltkaya, Arapça'nın Araplar arasında var olan "tahkiye/hikâye anlatma" özelliği ile de gelişme kaydettiğine vurgu yapmaktadır. Araplar'ın anlatımları zamanla vezinli, ölçülü, uyumlu bir hâl alarak şiir ortaya çıkmaya başlamış ve artık kafiye ihdas olunmuştur. Şiir zamanla her kabilenin övgüsünü sonsuzlaştırmada bir silah olarak kullanılmaya başlamış ve her kabile bir şaire sahip olma ihtiyacı duymuştu. "Ukaz Panayırı" bu gövde gösterilerinin sergilendiği bir yerdi.³⁷

Yaltkaya'ya göre Arapça, tıpkı diğer diller gibi pek çok lehçelere ayrılmaktaydı ve bu lehçelerin en fasihi Kureyş lehçesi idi. Kureyş Kabilesi, diğer kabilelerden uzakta, Kâbe civarında yerleştiği, Araplık ruhunu özünde taşıdığı için dili en iyi şekilde konuşmakta idi. Bu kabilenin mensupları başka kabilelerden uzaklığı oranında dili iyi konuşmakta idiler.³⁸

Yaltkaya'ya göre Kur'ân, böyle üstün üslup özelliklerini taşıyan Arapça ve Kureyş lehçesi ile nazil olmalıydı ki muâırızlarını susturabilsin. Nasıl ki Hz. Musa (a.s) zamanında sihir ve büyü, Hz. İsa (a.s) zamanında tıp ileri düzeyde idiyse, Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında da belagat üstün durumda idi. Dolayısıyla Kur'ân'a iman etmeyenlerin benzer bir sûre getirmeleri istendiğinde aciz kalmaları böyle sağlanabilirdi. Buna örnek de meşhur şair Lebid ve Hz. Ömer'in Kur'ân'a nasıl meftûn olduklarıdır.³⁹

II. Konular: Birinci Bölüm

1. İlk İnen Ayet

Eserde bu konu "En Evvel Hangi Âyet-i Kerîme Nâzil Olmuştur?" başlığı altında ele alınmıştır. Yaltkaya, bu konuda önce vahyin başlangıcının Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sâdık rüyalar görmesi şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra onun tefekkür maksadıyla Hira'ya çekilişi ve Cebrail ile karşılaşım "ikra" ile başlayan Alak Sûresi'nin ilk beş ayetinin⁴⁰ nazil olduğunu anlatmaktadır. Daha sonra da bu rivayetin en sahih rivayet olduğuna vurgu yapmaktadır.⁴¹ Konuyla ilgili olarak özellikle ilk inen vahyin Müddesir sûresi⁴² olduğu gibi bir rivayetin de varlığını haber vererek iki rivayet arasını "...*En evvel ta-*

37 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 7-8.

38 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 9.

39 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 12-13.

40 96.Alak,1-5 أَفَرَأَىٰ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۚ وَإِنَّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۚ عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

41 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 14-15.

42 74.Müddesir. ... يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ...

mamıyla nâzil olan ilk sûrenin Müddesir sûresi olmasıyla...” telif etmektedir.⁴³

Yaltkaya, bu konuyu tamamlarken Suyûtî'nin *el-İtkân*'ında⁴⁴ yer alan ilk nazil olan ayetin “besmele” olduğuna dair görüşün de dikkate değer olduğunu ifade etmektedir. Çünkü ona göre hangi ayet veya sûre nazil olmuşsa ondan önce mutlaka besmele nazil olmuştur.⁴⁵

2. Kur'ân'ın Yazılması

Bu konu eserde “Kur'ân-ı Kerîm'i Kimler ve Nasıl Yazıyorlar İdi?” başlığı altında işlenmiştir. Yaltkaya bu konuya beş sayfaya yakın yer vermiş, neredeyse tamamını Kur'ân yazısının yazım kurallarına uygun olup olmadığına yönelik tartışmalara ve onlara cevap vermeye ayırmıştır. Kur'ân'ın ilk zamanlarda Kureyş ve Tâif halkının Hîre'den iktibâs ettikleri “*Hatt-ı Hirî*” veya “*Hatt-ı Cezm*” ile yazıldığını, ancak yazıyı gerçekleştirenlerin yazım kurallarına uymadıkları iddialarını dile getirmektedir. Yaltkaya, Kur'ân yazısının yazım kurallarına uyulmadan gerçekleştirildiği fikrine kesinlikle karşıdır. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Übeyy b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit'in yanı sıra sayıları 43'e varan sahabînin bile yazım kurallarına uygunsuz hareket ettiklerine ilişkin bilgileri reddetmektedir.⁴⁶ Yaltkaya, bu iddiaları birer “kîl ü kâl” olarak değerlendirip reddederken şu bilgileri vermektedir:

*“Hıfz-ı Kur'ân'a o kadar ehemmiyet veriyorlar idi ki Hicret'ten evvel Medine-i Münevver'e bile Resûl-i Zîşân Efendimiz (s.a.v.) hâfızlar ba's ve irsâl buyuruyorlar idi. Mescid-i Nebevî gece ve gündüz tilâvet-i Kur'ân'dan hâsıl seslerden hâlî değil idi.”*⁴⁷

Yaltkaya, ayrıca Hz. Aişe'nin, kendisine bu yönde yöneltilen “Kur'ân-ı Celîlü's-Şân'daki kavîd-i hatta muhalefetin sebebi”ne dair bir soruya, bunun “yazıcıların şahsî hatasından kaynaklanan bir durum olabileceği” şeklindeki cevabını da mesnet olarak göstermektedir.⁴⁸

3. Kur'ân'ın Hareklenmesi

Yaltkaya'nın “Kur'ân-ı Kerîm'e En Evvel Kim Hareke Koymuştur?” başlığında ele alınan konu, Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053)'nin *Naktu'l-Mesâhif*⁴⁹

43 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s.15.

44 Celâlüddîn es-Suyûtî (ö. 951/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Thk.: Şuyb el-Arnaût), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2008, s. 63.

45 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s.15.

46 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s.16-17.

47 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 17.

48 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 19.

49 Ebû Amr Osman b. Saîid ed-Dânî (ö. 444/1053), (Thk.: İzzet Hasan), *el-Muhkem fî Naktu'l-Mesâhif*, Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrut-Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1997, s. 2-9.

adlı eserine dayanarak Kur'ân-ı Kerîm'e ilk harekeyi koyanın Ebû'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) olduğunu ve bu işi nasıl uyguladığını anlatmaktadır. Yine ilk harekeyi koyanın Nasr b. Âsım el-Leysî (ö. 89/707) ya da Yahyâ b. Yâmer (ö. 65/684) olduğuna ilişkin rivayetlerden söz etmekte ancak kendisi ilk hareketin Ebû'l-Esved tarafından konulduğu görüşünü savunmaktadır.⁵⁰ Kur'ân'a Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) tarafından hemze ve şedde konduğunu ifade eden Yaltkaya, Suyûtî'nin *el-İtkân*'ındaki bilgiye göre Kur'ân hareketlerini bugünkü hâle getirenin Halîl b. Ahmed olduğunu bildirmektedir. Yaltkaya, bu konuyu fikhî görüşlere yer vererek şu şekilde bitirmektedir:

*"Lahn ve tahrîfen sıyâneten İmâm Nevevî Kur'ân-ı Kerîm'e nokta ve hareke koymak müstehabdır diyor. İmâm Mâlik ise yalnız çocukların okuması için bunda bir beis olmadığını kâil oluyor."*⁵¹

4. Kur'ân'ın Cem'i ve Tertibi

Konunun eserde ele alındığı başlık "Kur'ân-ı Kerîm Asr-ı Saadette Cem' ve Tertîb Olunmuş Mu İdi?" şeklindedir. Yaltkaya, bu konunun ilk kısmında ayetlerin tertibinin tevkîfi yani Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yapıldığı ve bunda asla şüphe bulunmadığını fakat sûrelerin tertibinin bazı alimlere göre tevkîfi olmayıp ashabın içtihadı ile⁵² gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Ancak bazı alimlerin bu görüşlerine rağmen kendisi sûrelerin de Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından tertip edildiği fikrini kabul etmektedir. Buna delil olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ashtan bazılarının Kur'ân'ı birbirlerine ezber okumalarını şu ifadelerle dile getirmektedir:

*"...Süver-i şerîfenin dabî tertîb edilmiş olduğu bazı ulemâya rağmen zât-ı Muhammedî (s.a.v.) ve ashâb-ı kirâmın yekdiğerleri muvâcebelerinde Kur'ân-ı Kerîm'i bizzat hatmetmiş olmaları sâbittir."*⁵³

Ayet ve sûrelerin tevkîfi olduğu görüşünden hareket eden Yaltkaya, Kur'ân'ın asr-ı saadette cem' edildiğini ancak nesh ihtimalinden dolayı Mushaf haline getirilmediğini ifade etmektedir. Sonunda konu özetlenerek şu ifadelerle yer verilmektedir:

"Hulâsâ: Asr-ı saadette Kur'ân-ı Kerîm tertîb-i ma'lûmü ile müretteb ve hâfizalara menkûş ve şimdiki gibi yazılı idi. Bu bâbda hiçbir şek ve şüphe yoktur."

50 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 20-21.

51 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 21-22.

52 Suyûtî, *el-İtkân*, s. 134, 137.

53 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 22, 23.

5. Kur'ân'ın Mushaf Haline Getirilişi

Yaltkaya Kur'ân'ın Mushaf haline getirilişini “Vefât-ı Peygamberîden Sonra Kur'ân-ı Kerîm'i Kim Mushaf Haline Koydu?” başlığı altında ele almıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'in yönetimi döneminde meydana gelen Yemâme Savaşı'nda çok sayıda Kur'ân hafızının şehit edilmesinin ardından Hz. Ömer'in Kur'ân'ın ashap tarafından mutlaka cem' edilmesi gerektiğine yönelik uyarılarının halife tarafından dikkate alındığını ve Zeyd b. Sâbit'in bu işle görevlendirildiğini ifade eden Yaltkaya daha sonra şöyle demektedir:

“Bilâl-i Habeşî (r.a.) Medine'nin her tarafında her kimin yanında Kur'ân-ı Kerîm'den ne miktar varsa sahâbe-i kirâm müvâcehesinde mescide ictimâ' etmiş ketebeye getirmelerini ilân etti. Vürûd eden mükerrerleri dahî yekdiğerleriyle ihtiyâten mukâbele ediyorlar idi.”⁵⁴

Bu konunun devamında Tevbe Sûresi'nin son iki ayetinin⁵⁵ önlerine gelmemesine rağmen ezberlerinde olduğu için yazdıkları ve onu daha sonra Ebû Huzeyme'de buldukları anlatılmaktadır. Son derece titizlikle çalışıldıktan sonra bir mushaf ortaya çıkarıldığı ve kimsenin bu mushafa itiraz etmediği belirtilmektedir.⁵⁶

Yaltkaya, konunun sonunda, meydana gelen mushafa “Mushaf” isminin verilmesine değinmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Suyûtî'den naklen ashaptan bazılarının “İncil”, “Zebûr” ve “Sifr” isimlerini teklif ettiklerini fakat kabul edilmediğini, buna ilave olarak İbn Mesud (r.a.)'ın teklif ettiği “Mushâf” isminin kabul gördüğü görüşüne yer verilmektedir.⁵⁷

6. Kur'ân'ın Çoğaltılması ve Hz. Osman'ın Rolü

Eserde “Hz. Osman (r.a.)'a Niçin ‘Câmiu'l-Kur'ân’ Denilir?” başlığı altında ele alınan konu ile ilgili olarak Yaltkaya, öncelikle karışıklık çıkarıp yaymak isteyenler için Hz. Ömer'in vefatının bir fırsat olduğunu belirtmektedir. Ardından Hz. Osman zamanında Azerbaycan ve Ermenistan savaşları sırasında bu gibi girişimlerin belirtilerinin görüldüğünü, Huzeyfetü'l-Yemân'ın durumu Hz. Osman'a haber verdiğini anlatmaktadır. Hz. Osman da meselenin ciddiyeti doğrultusunda Medine'de bulunan 12.000 sahabeyi toplamış, onların yanında Hz. Hafsâ'da bulunan mushafı almış, Hz. Ebû Bekir zama-

54 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 24-26.

55 9.Tevbe, 128-129 لَقَدْ خَآءَكُم رَسُوْلٌ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيْزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ
فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاُولَآئِكَ حَسْبِيَ اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ

56 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 26.

57 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 26.

nında cem' işinin başkanı olan Zeyd b. Sâbit'in bu işe de önderlik etmesini sağlamış ve ilk mushafa bağlı kalınarak çoğaltma işini başlatmış ve kesinlikle bir değişiklik yapılmamasını emretmiştir. Yaltkaya, burada dört nüsha çoğaltıldığını, birinin Hz. Osman'da bırakılıp, diğerlerinin ise Kûfe, Basra ve Şâm'a gönderildiğini belirtmektedir. Başka bir rivayette Yemen, Bahreyn ve Mekke de eklenerek sayının yediye çıkarıldığını belirtmektedir.⁵⁸

Hz. Osman'a "câmiu'l-Kur'ân/Kur'ân'ı cem'eden"⁵⁹ sıfatının verilmesinin hem bu işin bugüne kadar ihmal edilmiş olduğu anlamına geleceği hem de İslam'ın temel kaynaklarında böyle bir bilginin bulunmadığına dikkat çekmektedir.⁶⁰ Hz. Osman döneminde yapılan işin ne olduğunu ise şu cümlelerle açıklamaktadır:

*"Hazret-i Osman yalnız senedsiz ve bir maksad-ı mahsûsla neşr ve işâ'a edilen bazı kırâ'âtı tâdîlen ve bu husûsta Kureyş lügatini esâs ittihâz ederek arz olunduğu gibi Hazret-i Ebû Bekir zamanında yazılmış olan Mushaf-ı şerîften sûreleri tertîb ederek istinsâh ettirip buna muhâlif olanları yıkattırmış veya yak-tırmıştır."*⁶¹

Yaltkaya, bu konunun sonunda Ehl-i Beyt hakkında nazil olan ayetlerin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman tarafından Kur'ân'a alınmadığı gibi bir iddiaya değinerek bunların tamamen siyasî mülâhazalarla ortaya atılan bir konu olduğunu belirttikten sonra İmâmiyye'nin önde gelen alimlerinin Kur'ân'da bir tağyir olmadığı konusunda hemfikir olduklarına değinmektedir.⁶²

III) İkinci Bölüm

1. Kur'ân'ın Nüzûlü

"Kur'ân-ı Kerîm Nasıl ve Ne Vakitte Nâzil Olmuştur?" başlığı altında önce Kur'ân'ın nazil olmaya başlama vakti üzerinde durulmaktadır. Yaltkaya, bununla ilgili olarak Kur'ân'ın Ramazan ayı⁶³, Kadir gecesinde⁶⁴ nazil olmaya başladığını ifade etmektedir. Nüzûlün başlangıcı ile ilgili bir takım farklı düşüncelere yer vermekte, örneğin Kadir gecesinde Kur'ân'ın tamamının bir defada dünya semasına indiği, ardından parça parça nazil olduğu görüşü ile bir yıl içerisinde nazil olacakların o yılın Kadir gecesinde bir kerede indiği ve

58 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 27-28.

59 Bu konu için ayrıca bkz.: Suyûtî, *el-İtkân*, s. 134.

60 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 28.

61 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 28-29.

62 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 29.

63 2.Bakara, 185 شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ ...

64 97.Kadir, 1. إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ

bunun kısa bir kesintiden (fetret-i vahy) sonra 20 yıl bu şekilde gerçekleştiği görüşlerine yer vermektedir.⁶⁵

Bu bölümün ikinci kısmında Yaltkaya, Kur'an'ın parça parça nazil olu-şundaki hikmetleri kısaca anlatmaktadır. Birincisi telkin, tebliğin tanzimi ve kolaylaştırılması ikincisi de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kalbinin tekrar tekrar tatmin olması, azim ve sebatının artması olarak belirtilmekte, bunlara delil olarak da İsrâ sûresi 106⁶⁶, Furkân sûresi 32. ayetleri⁶⁷ gösterilerek konu bitirilmektedir.⁶⁸

2. Vahiy ve İnzâlin Keyfiyeti

Eserde vahyin ve inzâlinin niceliklerinin araştırıldığı konu “Keyfiyet-i Vahiy ve İnzâl” başlığını taşımaktadır. Burada Yaltkaya, önce vahyin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in beşeriyetten melekliğe yükselmesi veya meleğin beşeriyete inmesi ile gerçekleştiğini anlatmakta, Kur'an'ın nüzûlünü ifade eden “yukarıdan aşağıya inme”nin mecaz olduğunu, hakikatin ise Kur'an'ın harf ve kelimelerinin vahyedilmesi olduğunu ifade etmektedir.⁶⁹ Yaltkaya, Kur'an'ın lafız olarak mı yoksa mana olarak mı vahyedildiği konusundaki farklı görüşlere yer vererek bazı alimlerin Şuarâ sûresi 193. Ayete⁷⁰ göre yalnızca mananın vahyedildiği görüşünü, bazılarının ise gelen manaların melek tarafından lafızlaştırıldığı görüşünü savduklarını ifade etmektedir. Yaltkaya, daha sonra tartışmayı Cüveynî (ö. 478/1085) üzerinden somutlaştırmaktadır. Buna göre Cüveynî Kelâmullah'ı meleğin önce ilahî emirleri olarak diğer bir ifade ile tabir ve tebliğ ettiği ve bir de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e aynen okumakla görevli olduğu kısımlarına ayırmaktadır. Yaltkaya, ayrıca Suyûtî'nin *el-İtkân*'da⁷¹ bunlardan birincisini *Sünnet*, ikincisini *Kur'an* olarak nitelediğini ve bu görüşün oldukça kabul gördüğünü belirtmektedir ki kendi görüşünün de bu yönde olduğu anlaşılmaktadır.⁷²

Konunun son kısmında Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vahyin hangi biçimlerde geldiği anlatılmaktadır. Bunlar çingirak sesine benzer bir uğultu, vahyin kal-

65 Yaltkaya, *Târih-i Kur'an*, s. 30-31.

66 17.İsrâ, 106. *وَفُزَّانًا فُرْقَانًا لِنُقَرَّاهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مَكْتَبٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا*

67 25.Furkân, 32. *وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا*

68 Yaltkaya, *Târih-i Kur'an*, s. 31.

69 Yaltkaya, *Târih-i Kur'an*, s. 31-32.

70 26.Şuarâ, 193. *نَزَّلَ بِهِ السُّورَةَ الْأَمِيرُ*

71 Suyûtî, *el-İtkân*, s. 102.

72 Yaltkaya, *Târih-i Kur'an*, s. 32.

be ilka edilmesi, meleğin insan şeklinde gelmesi ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in uyku halinde iken aldığı vahiylerdir.⁷³

3. Ayet ve Sûre Sayıları

Eserdeki “Kur’ân-ı Kerim’de Kaç Sûre ve Kaç Âyât-ı Şerife Vardır?” başlığı altında sûre ve ayetlerin sayıları tartışılmaktadır. Yaltkaya, bu konuya önce sûrelerin sayısının 114 olduğunu fakat Berâe (Tevbe) sûresinin başında besmele bulunmaması nedeniyle Enfâl sûresi ile Berâe sûresini bir sûre sayarak sûrelerin sayısının 113 olduğu görüşünde olanların da mevcudiyetini bildirmektedir. Yaltkaya, bu görüşü kabul etmeyerek Berâe sûresinin muhteva olarak savaş ve şiddet içermesi nedeniyle besmelesiz nazil olduğu argümanını ileri sürmektedir.⁷⁴

Eserde, ikinci olarak ayetlerin sayısına geçmektedir. Buradaki ifadelerinden onun sûre ve ayetlerin sayı ve tertibinin tevkîfi olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır. Yine o Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur’ân’ı ashaba okurken durak yaptığı (vakfettiği) yerlerin belli olduğunu ancak bazen durmayarak geçtiği (vaslettiği) yerlerin ashap tarafından tam bilinemediğinden ayetlerin sayısında ihtilaf bulunduğunu vurgulamaktadır. Yaltkaya'nın belirttiğine göre 6000 rakamında ittifak, sonrasına bazen 204, bazen de 210 sayıları eklenerek⁷⁵ ihtilaf oluşmaktadır.⁷⁶ Eserde ele alınan ayetlerin sayısı ile ilgili kısım günümüzde yazılan Kur’ân Tarihi eserlerinde de üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çünkü Kur’ân’da 6666 ayet olduğu gibi yaygın bir inanış mevcuttur. Fakat ayetleri bir bir sayan birisinin bu rakama ulaşması mümkün değildir. O halde ayet sayıları hakkındaki mevcut inanışın temeli ve bunun Kur’ân kültürümüze nasıl girdiği hususları da doyurucu bilgilerle ele alınması gereken bir konudur.

Yaltkaya, son olarak bazı ayetlerin “âyetü’l-kürsî”, “âyetü’s-seyf” ve “âyetü’n-nûr” gibi özel isimleri olduğunu, genellikle her sûrenin bir, bazı sûrelerin birden fazla ismi olduğunu zikretmektedir. Buna örnek olarak Suyûtî'nin *el-İtkân*'inde⁷⁷ Fatıha için 25 isim saydığını ifade etmektedir. Bu başlıkta birden fazla isme sahip olan 33 sûrenin adları sayılmaktadır.⁷⁸

73 Yaltkaya, *Tarih-i Kur’ân*, s. 33.

74 Yaltkaya, *Tarih-i Kur’ân*, s. 33-34.

75 Suyûtî, *el-İtkân*, s. 147.

76 Yaltkaya, *Tarih-i Kur’ân*, s. 34.

77 Suyûtî, *el-İtkân*, s. 119-122.

78 Yaltkaya, *Tarih-i Kur’ân*, s. 35.

4. Uzunluklarına Göre Sûre Tasnifleri

Sûrelerin uzunlukları ile ilgili olan bu konu “Seb’u Tivâl, Miûn, Mesânî, Mufassal” başlığı altında ele alınmıştır. Yaltkaya bu konuda genelde bilinen bilgileri aktarmaktadır. Seb’u Tivâl’i uzun sûre, miûnu ayet sayısı yüzden fazla veya yüze yakın sûreler olarak tanımlayıp ilgili sûreler zikredilmekte mesânî ve mufassalın tanımları yapılmadan ilgili sûre isimleri anılmaktadır.⁷⁹ Yaltkaya, Zemahşerî (ö. 538/1143)’nin *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzil* isimli eserinin şerhinde Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413) bir hadise dayanarak Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Bakara ve Al-i İmrân sûrelerinin ikisine birden “zehrâveyn/iki gül, iki parlak şey”, yalnızca Bakara’ya “senâmü’l-Kur’ân/Kur’ân’ın zirvesi, tepesi” denildiğini ifade etmektedir. Yaltkaya konunun sonunda Nasr b. Âsım el-Leysî tarafından Kur’ân’ın ayrıca beşer ve onar ayetlik tasnifinin yapıldığını da zikretmekte bunlara sırasıyla “taşîr” ve “tahmîs” dendiğini ifade etmektedir.⁸⁰

5. Nüzûlde Tekrar Meselesi

“Mükerreren Nüzûl Eden Süver ve Âyât-i Kerîme Var Mıdır?” başlığı altında incelenen konu, gayet kısa tutulmakta ve ulemadan bazılarının tekrar nazil olan ayet ve sûre bulunmadığını düşündükleri, ancak işin aslının öyle olmayıp öğüt, hatırlatma ve bunlardan daha önemlisi soruların tekrarından ötürü bazı sûre ve ayetlerin tekrar nazil olduğu savunulmaktadır. Bu konuda İhlâs ve Fâtiha sûreleri örnek gösterilerek şöyle denilmektedir:

“...Bundan dolayı Mekke-i Mükerrerem’de müşrikîne ve Medîne-i Münnevver’de ehl-i kitâba cevâben İhlâs sûre-i şerîfesinin nüzûlü tekerrür etmiştir. Tekerrür-i nüzûl kırâat-ı muhtelife itibâriyle de vâki olmuştur. Bu bâbda Fâtiha-yı şerîfe sarîh bir misâl olur.”⁸¹

IV) Üçüncü Bölüm

1. Kur’ân’ın Okunuş Farklılıkları

Yaltkaya farklı okunuşlarla ilgili bölümü “İhtilâfât-ı Kırâat” başlığı altında toplamakta, önce yedi kırâat konusuna değinerek yedi okuyuşun Allah’tan ümmete bir kolaylık olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda ittifak olduğunu ifade eden Yaltkaya, aynı ittifakın yedi harf konusunda bulunmadığını ve ihtilâflı rivayetlerin sayısının 40’a ulaştığını hatta Ebû Şâme (ö. 665/1267)’nin⁸²

79 Bu konu için ayrıca bkz.: Suyûtî, *el-İtkân*, s. 139-142.

80 Yaltkaya, *Târih-i Kur’ân*, s. 36.

81 Yaltkaya, *Târih-i Kur’ân*, s. 37.

82 Yaltkaya Ebû Şâme’nin eserinin adını vermemiştir. Kanaatimizce Ebû Şâme el-Makdîsî (ö. 665/1267)’nin bu konu hakkında yazdığı *el-Mürşidü’l-Vecîz* isimli eserini kasdetmektedir.

bu konuda bir kitap yazdığını belirtmektedir.⁸³ Yaltkaya, çok azı dışında kelimelerin “yedi muhtelif şekillerde okunması” diye bir şey olmadığını ve Cezerî (ö. 833/1429)’nin⁸⁴ bu konuyu 30 sene boyunca düşündüğünü, sonuçta “yüsr/kolaylık” ve “tevessü/esneklik” ilkesine kanaat getirdiğini belirtmektedir. Nitekim bu prensip, Kur’ân’da “Allah’ın kulları için zorluk değil, kolaylık dilemesi” şeklinde ifade edilmektedir.⁸⁵ Kıraat ihtilafları da bu kolaylık prensibi içinde değerlendirilmelidir. Yaltkaya’nın değerlendirmelerine göre Kur’ân’ın okunması tek bir vecih/şekil üzerine yapılıncı, esas o zaman zorluk doğacaktır.⁸⁶ Aynı konuya bir de şu şekilde açıklama getirmektedir:

“Şehit Ali Paşa Kütüphanesi fihristine İhtilâfû'l-Kurrâ namıyla yazılmış olan başsız bir kitâbede müellif nühhâtan Ebû'l-Feth el-Merâğî'nin üstadı el-İmâmü'l-Hâdî Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Heysam'dan naklen kendisine 'Yedi vecih üzere Kur'ân-ı Kerîm'in inzâli yüsr ve tevessü' hikmetine mebnîdir' demiş olduğunu yazıyor ki tenvîr ve te'kid için bunu söylemeyi fâideden hâlî görmedim.”⁸⁷

2. Kur’ân’ın Hz. Peygamber Dönemindeki Okunuş Biçimleri

Eserde yer verilen önemli bir konu da “Asr-ı Saâdetteki Vücûh-i Kırâât” başlığında ele alınmıştır. Yaltkaya, bu konuya her sene Ramazan ayında gerçekleşen arzalarda Cebrail Hz. Peygamber (s.a.v.)’e kıraatin yedi vechini de bildirmiş olması bilgisini vererek başlamaktadır. Ona göre bu yedi vecih aşhâb-ı kirâmdan bazılarına öğretilmiş olduğunu ve bunun da iki şekilde formüle edildiğini belirtmektedir. Bunlar aynı manaya gelmesi şartıyla başka kelime kullanılabileceği ve kelime aynı kalmak kaydıyla harflerin hareketlerinde değişiklik olabileceğidir. Son olarak da Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer zamanlarındaki ihtilaflar asr-ı saadettekinden daha fazla olmadığı için insanları bir kitaba ve okuyuşa bağlı kalmaları konusunda zorunluluğa sevk etmeye gerek olmadığı, bu işin ilk mushaftan çoğaltmak sûretiyle ancak Hz. Osman tarafından yapıldığı ve ihtilafların önünün alındığı belirtilmektedir.⁸⁸

Eser Tayyar Altıkulaç tarafından hazırlanıp 1975 yılında Beyrut’ta Dâru Sâdir tarafından; 1986 yılında ise Ankara’da Diyanet Vakfı tarafından basılmıştır.

83 Yaltkaya, *Târih-i Kur’ân*, s. 38.

84 Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Yûsûf el-Cezerî (ö. 833/1429), *en-Neşr fi'l-Kırâ’âti'l-Aşr*, (Haz.: Ali b. Muhammed ed-Debbâ), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, trs., I, 26.

85 4.Nisa, 172 ... لَنْ يَمْتَنِكْتِ الْمَسِيحَ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ ...
19.Meryem, 172 قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا

86 Yaltkaya, *Târih-i Kur’ân*, s. 39-40.

87 Yaltkaya, *Târih-i Kur’ân*, s. 40.

88 Yaltkaya, *Târih-i Kur’ân*, s. 41-42.

3. Farklı Okuyuşların Kur'ân'dan Sayılıp Sayılmaması

Yaltkaya bu konuyu “Vücûh-i Kırââtın Kur'âniyeti İçin Tevâtür Şart mıdır?” başlığı altında ele almaktadır. Konuyu gayet kısa tutmakta ve bir kırâatin Kur'ân'dan sayılabilmesi için alimlerin genelinin tevâtürü şart koştuklarını belirtmektedir. Kıraat kitaplarında “erkân-ı selâse”⁸⁹ olarak geçen “bir nahiv kuralına ve Osman hattına uygunluk, bunun yanı sıra sahih bir senetle gelmiş olma” şartlarının yetersiz olduğunu, ilgili okuyuşun mutlaka Hz. Peygamber (s.a.v.)’den tevâtüren gelmiş olması gerektiğini vurgulamaktadır. Son olarak da hele hele şâz kıraata asla Kur'âniyet vasfının verilemeyeceğini ifade etmektedir.⁹⁰

4. Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemindeki Kârîler ve Silsileleri

Yaltkaya bu kısımdaki bilgileri Zehebî (ö. 748/1348)'nin *Tabakâtü'l-Kurrâ*⁹¹ isimli eserinden aktardığını belirterek sözlerine başlamaktadır. Konu “Asr-ı Saâdetteki Kurrâ-i Kirâm ve Silsileleri” başlığında ele alınmakta, öncelikle asr-ı saadette kırâatı ile meşhur yedi isim zikretmektedir. Bu isimler Hz. Osman, Hz. Ali, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, İbn Mes'ûd, Ebû'd-Derdâ, Ebû Mûsâ'l-Eş'arî'dir. Adı geçen yedi kişinin kıraatlarıyla yedi imamın oluştuğunu, bunların da ravi ve tarikleri olduğunu ifade etmektedir. Bu yedi kıraata “kıraat-ı seb'a”, kıraat imamlarına da yedi imam anlamında “eimme-i seb'a” dendiğini belirtmektedir.⁹²

Giriş bilgilerinden sonra konu yedi kıraatın imam, ravi ve tarikleriyle birlikte uzunca tanıtılmakta ve kitap sonlandırılmaktadır.⁹³

V) Değerlendirme ve Sonuç

Şimdi eser hakkındaki bazı değerlendirmelerimize geçmek istiyoruz.

Mehmed Şerefeddin Yaltkaya'nın *Târih-i Kur'ân-ı Kerîm* adlı eseri Türkçe yazılan ilk “Kur'ân Tarihi” olması yönüyle önemli bir eser olmasına rağmen akademisyenlerden yeterli ilgi görmemiştir. Kısa hacmine karşın içerdiği konular güzel bir metod ve üslupla ele alınmıştır. Elimizdeki baskı eserin 1331/1916 tarihli ve ilk baskısı⁹⁴ olup az da olsa yazım hataları mevcuttur.

89 Örnek olarak bkz.: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâât*, I, 13-15.

90 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 42.

91 Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebi, (ö. 748/1348), *Tabakâtü'l-Kurrâ*, (Thk.: Ahmed Han), Riyad, Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhâs ve'd-Dirasati'l-İslâmiyye, 1997.

92 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 43.

93 Yaltkaya, *Târih-i Kur'ân*, s. 43-45.

94 İSAM Kütüphanesindeki kayıtlara göre eserin bir de 1332/1917 tarihli baskısı mevcuttur.

Eserde ele alınan konuların çoğunluğu Suyûtî'nin *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*'ında anlatılanların özeti mahiyetindedir. Müellif bu durumu zaten kendisi de ifade etmektedir. Ancak Yaltkaya *el-İtkân*'dan başka kaynaklardan da yararlanmakta ve bunları mümkün olduğunca belirtmektedir. Kaynakların bilinmesi çok önemlidir. Zira aynı dönemlerde yaşamış İzmirli İsmail Hakkı'nın *Târîh-i Kur'ân*'ında neredeyse hiç kaynak belirtilmemektedir. Bu da araştırmacıları dikkate değer bir zorlukla karşı karşıya bırakmaktadır.⁹⁵

Yaltkaya, eserdeki konuları üç bâb/bölüm, 15 başlık altında incelemiştir. Birinci bölüm Kur'ân'ın metinleşme süreci; ikinci bölüm iç düzeni ve vahyin keyfiyeti; üçüncü bölüm ise kıraatlara ayrılmıştır. Bu konular bugün de yazılan Kur'ân Tarihi kitaplarının ele aldığı konularla büyük ölçüde örtüşmektedir. Ayrıca eserde Araplar'ın dile yatkınlıkları, Arapça'nın üstün özellikleri ve gelişiminin yer aldığı temhîd/giriş kısmı eserin en kapsamlı kısmıdır. Yaltkaya'nın bu konularda derin bir vukûfiyet sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Hatta onun ilerleyen zamanlarda *Muallaka-i Seb'âyı Muallakât/Yedi Askı* adıyla tercüme etmiş olması da bu fikrimizi desteklemektedir.

Eserde Kur'ân tarihinin en önemli konusu olan Kur'ân'ın metinleşme sürecinde geçirdiği aşamalar üzerinde önemle durulmuş, asr-ı saadet ve sonrasında yapılan işlemlerin birbirinden iyi ayrılmasını amaçlamıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde vahiy kâtiplerinin Kur'ân'ın tamamını yazıya geçirdiklerini, Hz. Ebû Bekir'in cem' işlemini, Hz. Osman'ın da istinsâh işlemini gerçekleştirdiğini vurgulamış ve önemine binaen bu konuya beş başlık ayırmıştır ki, bu da neredeyse eserin üçte birini oluşturmaktadır.

Yaltkaya, Hz. Osman döneminde yapılan işleri belirlerken, istinsâh ve kıraatları birleştirmenin yanı sıra sûrelerin de tertip edildiğini belirtmiştir. Burada "Hz. Ebû Bekir zamanında cem' edilen mushafın tertibinin nasıl olduğu?" sorusu ortaya çıkmaktadır. Kendisi bu konuya değinmemiştir. Aslında sûrelerin tertibinin ihtilafı bir konu olduğu Yaltkaya tarafından dördüncü konuda dile getirilmiş ve kendisi sûre tertibinin tevkîfi olduğunu ifade etmişti. Bize göre burada çelişkiye düşülmüştür.

Yaltkaya, bazı ayet ve sûrelerin bir takım faydalarına binaen tekrar nazil olduğu kanaatine sahiptir. Bu fikir usûl kitaplarında tartışılmakta olup aksini iddia eden görüşler de bulunmaktadır. Ancak önemli bir husus Hz. Peygamber (s.a.v.)'den bu konuda hiçbir bilgi ve açıklamanın gelmemiş olmasıdır. Eğer tekrar nazil olan ayet ve sûre olsaydı vahiy kâtiplerinden bunları da yazması istenirdi. Nitekim Kur'ân'da aynıyla tekrar eden ayet ve ibareler vardır.

95 Dumlu, Ömer, "İzmirli'nin Tarih-i Kur'ân'ı Üzerine Bir Değerlendirme", *Sempozyum: İzmirli İsmail Hakkı (24-25 Kasım 1995)*, TDV Yayınları, Ankara, 1996, s. 57-58.

Yaltkaya, vahyin keyfiyeti ile ilgili olarak Kur'ân'ın lafız ve manasının beraberce nazil olup olmadığı gibi oldukça ihtilafı bir konuda sadece tartışmaları aktarmakla kalmayıp kendisinin Suyûtî'nin görüşüne yatkın olduğunu belirtmiştir.

Yaltkaya, yedi harf konusunda bilinenleri tekrar etmekte ve yedi harfin ne olduğu konusundaki değişik açıklamalara gerek olmadığını vurgulayarak, Cezerî'nin de ifade ettiği gibi bunun Kur'ân'ı okuma hususunda getirilmiş bir "kolaylık" ve "esneklik" olduğuna inanmaktadır. Ancak Yaltkaya, bu kolaylığın ilk döneme mi münhasır olduğu, yoksa bütün zamanları mı kapsadığı ile ilgili bir şey söylememiştir. Sözün gelişi ve genel ifadelerine baktığımızda onun bu kolaylık ve esnekliği ilk döneme hasretmeyip her dönem için öngördüğü sonucuna ulaşılabilir. Eğer böyle ise Hz. Osman'ın kıraatı tek lehçe çatısı altında toplama çabaları görmezden gelinmiş olmaktadır.⁹⁶

Eserin üçüncü bölümü kırâat konusuna ayrılmıştır. Doyurucu bilgilerin yer aldığı bu bölüme dayanarak Yaltkaya'nın kıraat görüşleri ayrı bir çalışma kapsamında değerlendirilmelidir.

Eserin ihtiva ettiği konulara bakıldığında zaman bugünkü Kur'an Tarihi eserlerinde genellikle yer alan özel mushaf, sebab-i nüzûl, duraklar ve secâvend, halku'l-Kur'ân vb. konuların ele alınmadığı görülmektedir. Bu durum eserin Türkçe yazılan ilk eser olmasından ya da müellifin tasarrufundan kaynaklanabilir.

Netice olarak bu eser hacmi küçük fakat içerik olarak faydalı bilgiler ihtiva etmektedir. Kur'ân Tarihi alanına Türkçe eserler kazandırılmasının başlangıcını oluşturmaktadır.

Kaynakça

Altıntaş, Ramazan, "Sosyal Kelâm'a Giriş: M. Şerefeddin Yaltkaya Örneği, *Kelâmın İşlevselliği ve Günümüz Kelâm Problemleri*, (Sempozyum: 24-25 Eylül 1999), İzmir, 2000.

Aydar, Hidayet, "Kur'ân Tercümesiyle Namazın Tarihi", *Kur'ân Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*, cilt: I, sayı: 5.

Aydın, Zeynel Abidin, *Hz. Osman ve Sonrası Dönemde Kur'ân'ın Metinleşme Tarihi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

A'zamî, Mustafa, *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'ân Tarihi: Eski ve Yeni Ahit İle Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, (Çev.: Ömer Türker-Fatih Serenli), İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.

⁹⁶ Ayrıca bkz.: Yıldırım, Suat, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 71.

Bayur, Hikmet, (Necati Lugal Armağanı içinde) *İbadet Dili*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1968.

Bilici, Faruk, "MASSİGNON, Louis", *DİA*, Ankara, 2003, c. XXVIII, s. 100-103.

Boyras, Abdurrahman, *M. Şerefeddin Yaltkaya ve Kelami Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.

Cerrahoğlu, İsmail, "Oryantalizm ve Kur'ân ve Batı'da Kur'ân İlimleri Üzerine Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXXI, Ankara, 1989.

el-Cezerî, Şemsüddin Muhammed b. Ali b. Yüsûf, (ö. 833/1429), *en-Neşr fî'l-Kırâ'ati'l-Aşr*, (Haz.: Ali b. Muhammed ed-Dabbâ'), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

Cündioğlu, Düccane, *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet-I*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999.

ed-Dâni, Ebû Amr Osman b. Saîid, (ö. 444/1053), (Thk.: İzzet Hasan), *el-Muhkem fî Nakti'l-Mesâhif*, Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, Beyrut-Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1997.

_____ *el-Mukni' fî Resm-i Mesâhifi'l-Emsâr*,

<http://al-mostafa.info/data/arabic/depot/gap.php?file=001463-www.al-mostafa.com.pdf> (erişim: 10.09.2012)

Demirci, Muhsin, *Kur'ân Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2010.

Duman, Ali, "Şerafeddin Yaltkaya ve 'Mu'tezile ve Husn-Kubh Meselesi' Makalesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2002, cilt: 2, sayı: 4.

Dumlu, Ömer, "İzmirli'nin Tarih-i Kur'ân'ı Üzerine Bir Değerlendirme", *Sempozium: İzmirli İsmail Hakkı (24-25 Kasım 1995)*, TDV Yayınları, Ankara, 1996.

Fahri, Ziyâeddin, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17/02/1942 (Bkz.: Köksal, *a.g.m.*, s. 107-108).

Güle, Nevzat, *Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Entelektüel Yaşamında Din Adamlarının Sekülerleşme Projeleri ve M. Şerefeddin Yaltkaya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul, 2002.

Güneş, Arif, *Kur'ân-ı Kerîm'in Okunmasında Harf-Kıraat-Yazı Kavramı ve İlişkileri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1992.

Köksal, M. Asım., "Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla: Eski Diyanet İşleri Başkanlarımızdan Ord. Prof. Dr. M. Şerefeddin Yaltkaya (Merhum)", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, cilt: III, sayı: IV, 1964.

Kunter, Halim Baki, "Kaybettiğimiz Büyük Bilgin: M. Şerefeddin Yaltkaya", *Ülkü*, Haziran-1947, Ankara, c.: I, sayı: VI.

Kazancıgil, Aykut, "Mehmet Şerafeddin Yaltkaya (1879-1947): Hayatı ve Eserleri", *Bilim ve Sanat*, İstanbul, 1989, sayı: XVI.

el-Makdisî, Ebû Şâme (ö. 665/1267), *el-Mürşidü'l-Veciz*, (Haz.: Tayyar Altıkulaç) Dâru Sâdır, 1975, Beyrut; Diyanet Vakfı, Ankara, 1986.

Okumuş, Mesut, "Arthur Jeffery ve Kur'ân Çalışmaları Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XLIII, sayı: 2, Ankara, 2002.

Oflaz, Abdülhalim, *Kur'ân Tarihi Etrafındaki Düşünceler*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2006.

Ovacı, Hüseyin, *Mehmed Şerafeddin Yalıtıkaya (1879-1947)'nin Mezhepler Tarihi İle İlgili Çalışmaları (Tablil ve Değerlendirme)*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2010.

Özel, Mustafa, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler-I", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XV, İzmir, 2002.

Öztürk, Hayreddin, *Edebî Mucize Kur'an/Yazılması ve Toplanması*, Sidre Yayınları, İstanbul, 1999.

Öztürk, Mustafa, *Osmanlı Tefsir Mirası*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2012.

es-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (ö. 951/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, (Thk.: Şuyb el-Arnaût), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2008.

eş-Şâtıbî, Ebû Muhammed Kasım b. Kayra/Firruh b. Ebî'l-Kasım (ö. 590/1193), *Manzûmetü Akîleti Etrâbi'l-Kasâid fî Esnâ'l-Makâsıd/Kaside-i Râiye*, (Thk.: Eymen Reşîd Süveyd), Dâru Nûri'l-Mektebât, 2001, Suudi Arabistan.

Yalıtıkaya, Şerafeddin, *Târih-i Kur'an-ı Kerîm*, Maârif Kütüphanesi/Kader Matbaası, İstanbul, 1331/1916.

Yalıtıkaya, Şerafeddin, (Haz.: Ziya Şen), *Târih-u Kur'an-ı Kerîm*, Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2011.

Yaşar, Hüseyin, *Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakış*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Yıldırım, Suat, *Anahatlarıyla Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011.

_____ *Oryantalistlerin Yanılgıları*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002.

Watt, Willam Montgomery, *Kur'an'a Giriş*, (Çev.: Süleyman Kalkan), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006.

ez-Zehebi, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (ö. 748/1348), *Tabakâtü'l-Kurrâ*, (Thk.: Ahmed Han), Riyad, Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhâs ve'd-Dirasati'l-İslâmiyye, 1997.

ez-Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer (ö. 538/1143) *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidit-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vil*, (Thk.: Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz), Riyad, 1998.